

**DOROBEK GEOGRAFII EKONOMICZNEJ
W ZAKRESIE POZNANIA
WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO**

WSTĘP

Dorobek naukowy Ziemi Lubuskiej i przyswojenie przez społeczeństwo polskie wiedzy o tym regionie nie było łatwe. By to zrozumieć, trzeba sięgnąć myślami nieco wstecz, w okres poprzedzający I i II wojnę światową, w wyniku której obszar Polski objął całe dorzecze Wisły i Odry, uzyskując przez to niemal idealnie zwarty kształt w tej części środkowej Europy. Województwo zielonogórskie zajęło w ten sposób na zachodzie Polski kluczowe położenie, mianowicie całe środkowe Nadodrze wraz z najważniejszymi dopływami Odry środkowej i ich ujściowymi odcinkami. Jest to w pewnym sensie nawiązanie nie tylko do nazwy historycznej Ziemi Lubuskiej, której niewielki obszar Lubuszan w średniowieczu leżał po obu brzegach środkowej Odry, ale i do jej kluczowego znaczenia i decydującej roli w historii zmagania żywiołu słowiańskiego z ekspansją germańską. Dzisiejsza, powojenna Ziemia Lubuska obszarem obejmująca o wiele szersze ziemie, bo na północy część dawnej Marchii, na południu dużą część Śląska, na wschodzie część Wielkopolski — posiada również kluczowe położenie. Łączy wysoko uprzemysłowiony Śląsk na południu z Pomorzem i obszarem portowym Szczecina na północy. Odgrywa również ważną rolę w zakresie powiązań komunikacyjnych i ekonomicznych między Polską i tym regionem a sąsiadującymi przez Odrę obszarami NRD. Współpraca gospodarcza i kulturalna między województwem zielonogórskim a stroną niemiecką zacieśnia się coraz bardziej, stwarzając doskonałe warunki do integracji gospodarczej zaprzyjaźnionych sąsiadów po obu stronach Odry.

Nim jednak do tego doszło, teren ten był „rozkawałkowany” na wiele części i nie posiadał przed wojną własnego ośrodka krystalizacyjnego. Naukowe prace geograficzne z tego okresu, na których mogliby się w pierwszej fazie swych badań oprzeć polscy naukowcy, były nieliczne i niejednolite, rozproszone po wielu regionalnych czasopismach i książkach, co stwarzało dodatkowe trudności dla badaczy.

Nawet po II wojnie światowej, kiedy Polska po wielu wiekach powróciła na ziemie nadodrzańskie, Ziemia Lubuska jeszcze przez szereg lat przechodziła reorganizacje terytorialne. Do roku 1950 należała do województwa poznańskiego z ekspozyturą w Gorzowie.

Dopiero od 1950 r., tj. od chwili utworzenia województwa zielonogórskiego, zaczyna się okres rozwoju i integracji gospodarczej i kulturalnej z całością kraju, a badania naukowe nad tym obszarem znajdują lepszą podstawę organizacyjną i materiałową, choć nadal nie należą do łatwych.

1. ROLA OŚRODKA POZNAŃSKIEGO W BADANIACH NAD ZIEMIĄ LUBUSKĄ

W osiągnięciach naukowych nad problematyką Ziemi Zachodnich i Północnych, a więc i Ziemi Lubuskiej oraz w osiągnięciach procesu integracji tych terenów z całością organizmu Polski, geografowie poznańscy, zajmujący się badaniami z zakresu geografii ekonomicznej i historycznej, odegrali niemałą rolę. Prace ich, rozpoczęte już w okresie międzywojennym, poprzedzone były kierunkiem myśli geograficznej, sięgającej swymi początkami do przełomu XIX i XX wieku, a reprezentowane przez W. Nałkowskiego (1887, 1914 r.), A. Sujkowskiego (1918 r.), W. Wakara (1914 r.), E. Romera (1919 r.). Geografowie ci uznawali całe dorzecze Odry za dawne terytorium polskie, zasiedlone w dobie formowania się państw przez ludność słowiańską i polską. Według ich poglądów całe dorzecze Odry związane w sposób naturalny z Wisłą stanowi jedynie w zespole dorzeczy Odry i Wisły zdrowy organizm gospodarczy. Nałkowski za najlepszą granicę na otwartym Niżu Europejskim uważał Odrę i Nysę Łużycką, gdzie istnieje największe zwięźenie tej niziny między Bałtykiem a górami. Szerokie rozwinięcie prawego dorzecza Odry wiąże je ściśle z obszarem położonym na wschód. W tym okresie, a więc pod koniec XIX wieku i w latach przed I wojną światową pojawiła się też koncepcja przyszłej Polski, opartej na elemencie etnicznie polskim. Prowadzono więc badania, jak daleko na zachód i w jakim zagęszczeniu utrzymała się tam ludność polska (Parczewski, Wakar, Romer). Pogląd Nałkowskiego o Odrze i Nysie, jako przyszłej najlepszej zachodniej granicy Polski, podjęli: E. Romer, S. Pawłowski, J. Smoleński, S. Lencewicz, włączając wtedy do podręczników geograficznych Polski opisy ziem nad Odrą i Bałtykiem. Geografowie ci, biorąc udział w przygotowaniu projektu granic Polski po I wojnie światowej w okresie traktatu wersalskiego wskazywali na konieczność włączenia ziem dorzecza Odry, a więc i Ziemi Lubuskiej, w granice Polski. Reprezentacyjnym materiałem dowodowym na konferencję pokojową w Wersalu był zredagowany przez Romera i opracowany przez niego przy współudziale licznych ówczesnych geografów

„Geograficzno-statystyczny atlas Polski”, wydany w roku 1916 w Krakowie. Ponieważ zaś w tamtych latach na zachodzie Europy o Polsce i jej prawach do ziem nadodrzańskich nie wiadano nic lub niewiele, atlas ten spełnił rolę pionierską, choć granice Polski wtedy do Odry nie dotarły. Stało się to dopiero w wyniku upadku Niemiec hitlerowskich po II wojnie światowej.

Geografowie poznańscy włączyli się natychmiast do prac nad poznaniem i przekazaniem społeczeństwu polskiemu wiedzy o ziemiach odzyskanych, w tym oczywiście i o Ziemi Lubuskiej. Wielu uczestniczyło czynnie w akcji Komisji Przesiedleńczo-Osadniczej dla Ziem Odzyskanych, opracowując tematy związane z przygotowaniem i przeprowadzeniem procesu zasiedlania nowo odzyskanych terenów. Byli to prof. prof. M. Kielczewska, B. Krygowski, S. Zajchowska i A. Zierhoffer.

Ośrodek organizujący prace geograficzne nad ziemiemi odzyskanymi w pierwszym okresie powojennym znajdował się w Instytucie Zachodnim, z którym współpracowali niemal wszyscy geografowie poznańscy oraz szereg ludzi terenu. Chodziło o jak najszybsze opracowanie naukowe ziem odzyskanych dla potrzeb praktycznych, zarówno dla władz administracyjnych i gospodarczych terenu, jak i dla nowego społeczeństwa, które je zasiedliło, a niewiele o nich wiedziało. Geografowie dali więc szereg prac z zakresu osadnictwa, gospodarki, komunikacji (B. Krygowski, S. Zajchowska, Nad środkową Odrą i dolną Wartą. Poznań 1959; Monografia Odry. Praca zbiorowa, Poznań 1948; M. Kielczewska, O podstawy geograficzne Polski. Poznań 1946).

Szkoiliłi na kursach urządzanych przez Instytut Zachodni nauczycieli i pracowników oświatowych ziem odzyskanych w zakresie wiedzy o tym regionie. Najliczniej reprezentowani byli na tych kursach pracownicy z terenu Ziemi Lubuskiej. Geografowie brali udział w pracach nad podziałem administracyjnym, nazewnictwem, opracowali pierwsze mapy i książki wydane przez Instytut Zachodni, a dające najkonieczniejsze kompendium wiedzy geograficznej i gospodarczej o Ziemiach Zachodnich, gdzie opracowanie Ziemi Lubuskiej występowało w zespole wiedzy o całym terenie tych ziem lub było oddzielnie potraktowane. Wiadomości bieżące z tej dziedziny ukazywały się regularnie w miesięczniku Instytutu Zachodniego „Przegląd Zachodni”, jak również wychodziły za granicę w postaci obcojęzycznych wersji „Przeglądu” lub jako oddzielne francuskie czy angielskie wydawnictwa. Zasługi Instytutu Zachodniego w pierwszych powojennych latach w dziedzinie opracowań geograficznych i informacji o Ziemi Lubuskiej są ogromne. Ukazywały się więc informacje o bogactwach naturalnych, o gospodarce rolnej i innych problemach zagospodarowania Ziemi Lubuskiej. Do wyjątkowo ważnych zagadnień należała problematyka demograficzna, a mianowicie wysiedlenie ludności

niemieckiej i zasiedlenie terenu przez ludność polską. Proces przesunięcia się żywiołu polskiego po wielu wiekach z powrotem na zachód miał specjalną wymowę historyczną, a jego rozmiary odbyły się na skalę niespotykaną w czasach nowożytnych. Temat ten jest tak pasjonujący, że zajmowali się nim nie tylko poznańscy i zielonogórscy geografowie, ale również badacze wielu innych ośrodków. Oczywiście w miarę upływu lat zjawiska demograficzne na tych ziemiach przebiegały w sposób coraz bardziej podobny do innych części Polski, przybywało wiele dokładnego materiału spisowego, a metody badawcze były coraz bardziej precyzyjne i nowoczesne. Toteż nowsze prace są na pewno lepsze. Jednakże pierwsze artykuły, które chwytaly życie na Ziemi Lubuskiej „na gorąco” w okresie tworzenia się tamtejszego społeczeństwa, spełniły ważną rolę i zachowają niewątpliwie wartość historyczną, dokumentacyjną.

Przedwojenny nurt problemów osadniczych powracał również od pierwszych lat powojennych. Nareszcie można było się przekonać naocznie, co zostało z dawnego osadnictwa słowiańskiego na ziemiach nadodrzańskich, jak przebiegał dalszy proces rozwoju osadnictwa na terenach przylegających do Wielkopolski w czasie, kiedy ziemie te podlegały stałej germanizacji. Z poznańskich geografów S. Zajchowska podjęła ten temat i przez szereg lat publikowała wyniki swych badań nad genezą osadnictwa Ziemi Lubuskiej. Wprowadziła do nich nowe elementy, wiążąc etapy rozwoju osadnictwa z przemianami społeczno-ekonomicznymi oraz z elementami środowiska geograficznego. W późniejszych latach podjęli ten temat geografowie młodszego pokolenia, jak A. Schwartz z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz B. Poprawa i E. Gąsior z Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Zielonej Górze. S. Zajchowska również brała udział m. in. w organizowaniu prac i redagowaniu III tomu wielkiego cyklu prac „Ziemie Staropolski” zainicjowanego jeszcze w roku 1946 przez prof. Z. Wojciechowskiego, twórcę i pierwszego dyrektora Instytutu Zachodniego. Tom ten zatytułowany „Ziemia Lubuska” i wydany w roku 1950 nie obejmował jeszcze południowych powiatów dzisiejszego województwa, gdyż było to jeszcze przed wielką reorganizacją granic administracyjnych z roku 1950. S. Zajchowska opracowała artykuły geograficzne i część gospodarczych, a większość artykułów gospodarczych wyszła spod pióra F. Barcińskiego, J. Kokota i Z. Tuchołki. Cykl „Ziemie Staropolski” odegrał wyjątkową rolę w dziele poznania i popularyzacji wiedzy o krajobrazie, zabytkach, tradycji polskości i współczesnym zagospodarowaniu i zasiedleniu tych ziem.

W tych pierwszych latach geografowie poznańscy angażowali się w wielu pracach społecznych na Ziemi Lubuskiej, w organizowaniu tam życia naukowego. Tam też skierowali wycieczki naukowe w czasie jednego z pierwszych zjazdów Polskiego Towarzystwa Geograficznego

(1948 r.). W Zielonej Górze, właśnie na Ziemi Lubuskiej, odbył się również po kilku latach jeszcze jeden ogólnopolski zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego (1961 r.). Wydano też w związku z tym dwa przewodniki zjazdowe o tematyce dotyczącej zarówno geografii fizycznej, jak i ekonomicznej.

Po 1950 r. zaszły pod względem administracyjnym i gospodarczym zasadnicze zmiany na ziemiach zachodnich i północnych. Podstawowy proces zasiedlania został zakończony i rozpoczął się okres integracyjny z resztą Polski. Ziemie te mogły się już wykazać osiągnięciami w odbudowie, zasiedleniu i zagospodarowaniu. I znów pod kierownictwem Instytutu Zachodniego geografowie i ekonomiści poznańscy przy licznych udziałach miejscowych pracowników opracowali w roku 1955 10-letni dorobek gospodarczy i kulturalny tych terenów. W prace nad problematyką Ziemi Lubuskiej wciągano coraz bardziej pracowników zielonogórskich, będących zresztą najczęściej wychowankami ośrodka naukowego poznańskiego. W okresie tym w latach 1950—1960 — po zniesieniu Ministerstwa Ziem Odzyskanych — ukazywanie procesu integracji gospodarczej i kulturalnej należało do ważnych zadań. Mówi o tym kilka zbiorowych opracowań, np. książka „Polskie Ziemie Zachodnie”, wydawana w latach 1959—1962 przez Instytut Zachodni, w językach: polskim, angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim i rosyjskim (artykuł geograficzny pisała S. Zajchowska) i inne prace o problemach rozwoju gospodarczego i demograficznego ziem zachodnich, w tym i Ziemi Lubuskiej. Autorzy tych opracowań pochodzą z ośrodków poznańskiego, warszawskiego, a coraz częściej z zielonogórskiego. Na uwagę zasługuje wydanie książkowe pod redakcją B. Gruchmanna i J. Ziółkowskiego „Problemy rozwoju gospodarczego i demograficznego Ziem Zachodnich w latach 1945—1958”. W roku 1957 Instytut Zachodni wydaje ostatni, VI tom wspomnianego wyżej wielkiego cyklu „Ziemie Staropolski”, pod tytułem „Odbudowa Ziem Odzyskanych (1945—1955)”, w którym w sposób szczegółowy omówiono 10-letnie osiągnięcia w zakresie procesów ludnościowych, rolnictwa, przemysłu, komunikacji, warunków bytowych, oświaty i kultury. Dla Ziemi Lubuskiej dokonuje tego Z. Krzyżaniak.

Duże znaczenie poznawcze, a zarazem syntetyzujące wiedzę geograficzną o województwie zielonogórskim miało wydanie w roku 1961 przez Instytut Zachodni, pod redakcją S. Zajchowskiej, B. Krygowskiego, F. Barcińskiego monografii geograficzno-gospodarczej województwa zielonogórskiego. Książka ta została napisana na podstawie nowych, polskich materiałów spisowych, ankiet, wywiadów, na podstawie wieloletnich badań terenowych, oparta na polskich mapach, będących wynikiem zbiorowego wysiłku naukowców polskich, jak np. mapa glebowa, morfologiczna i inne. Poszczególne artykuły dają nowe ujęcia, w wielu wypadkach

odkrywcze, tak w zakresie środowiska geograficznego, jak zjawisk osadniczych, demograficznych czy gospodarczych. Waga tego typu opracowania polegała również na zbiorowym wysiłku różnych ośrodków. Tak więc elementy środowiska geograficznego, osadnictwa i zaludnienia oraz część problematyki gospodarczej napisali naukowcy Uniwersytetu im. A. Mickiewicza i Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Większość zagadnień gospodarczych opracowali mieszkańcy Zielonej Góry, a więc ludzie biorący bezpośredni udział w organizowaniu życia gospodarczego województwa, pracownicy Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego i dyrektor Izby Rzemieślniczej w Zielonej Górze. Wymienię tu kilka najważniejszych nazwisk: J. Grzelak, M. Woźniak, L. Kaczanowski, A. Urbanowska, J. Witczak, B. Poprawa, J. Danielewski, H. Stawski, B. Domała, H. Piorun. W organizowaniu tej pracy zbiorowej wzięły udział władze wojewódzkie z przewodniczącym Janem Lembasem na czele, udzielając pomocy finansowej na wstępne badania oraz ówczesny przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego Z. Krzyżaniak. Monografii tej poświęcono tak wiele uwagi, gdyż znaczenie jej wykraczało poza region, a nie wszyscy zdawali sobie z tego sprawę. Była to pierwsza w Polsce powojennej na tak dużą skalę zakrojona geografia ekonomiczna regionu i dotychczas niewiele się takich ukazało (np. województwa koszalińskiego).

Była to też ostatnia większa praca geograficzna przygotowana i wydana przez Instytut Zachodni, który zmieniając profil badawczy i profil zainteresowań tematycznych zupełnie zaniechał problematyki geograficznej, a sekcję geograficzną zlikwidował.

2. ROLA LUBUSKIEGO TOWARZYSTWA KULTURY I LUBUSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W ROZWOJU NAUKI O REGIONIE

W międzyczasie rozwija się aktywność kulturalna i naukowa w samym regionie zielonogórskim, a powołane do życia w roku 1957 Lubuskie Towarzystwo Kultury rozpoczyna działalność wydawniczą m. in. w postaci Rocznika Lubuskiego, którego I tom pojawił się w roku 1959. Jakkolwiek w wydawnictwie tym problematyka historyczna i kulturalna przeważała, pojawiały się w nim również artykuły dotyczące gospodarki regionu. Np. w tomie pierwszym problematykę gospodarczą porusza Z. Krzyżaniak, w tomie drugim turystyczną — J. Danielewski.

Dopiero powstanie w roku 1964 Lubuskiego Towarzystwa Naukowego pozwoliło na skupienie w tej placówce miejscowych geografów, zorganizowanie systematycznych badań i publikację prac naukowych z zakresu geografii ekonomicznej. W ramach Lubuskiego Towarzystwa Na-

ukowego powstała Komisja Geograficzno-Ekonomiczna, a opiekę naukową nad nią powierzono prof. S. Zajchowskiej. Prowadzone od lat posiedzenia naukowe, wykłady, na które zaprasza się specjalistów z różnych ośrodków oraz konsultacje, dały wyniki w postaci szeregu prac i artykułów naukowych, opublikowanych w wydawnictwach Lubuskiego Towarzystwa Naukowego. Część pojawiła się w Rocznikach Lubuskich, większość ukazuje się w specjalnych zeszytach naukowych, poświęconych tematyce geograficzno-ekonomicznej. Zeszyt I zatytułowany „Ze studiów nad wiejską siecią osadniczą województwa zielonogórskiego” ukazał się w roku 1968 i zawiera nowe osiągnięcia młodych miejscowych geografów w zakresie rozwoju współczesnej sieci osadniczej województwa zielonogórskiego, próbę oceny jej rozmieszczenia, układu, zagęszczenia, zaopatrzenia w usługi oraz kształtowania się ich funkcji. Autorami tego tomu są J. Stanisławczyk, J. Danielak, B. Poprawa, B. Kornecka-Polus, R. Polus, E. Gąsior. Tom ten spotkał się z wysoką oceną w specjalistycznych kołach naukowych w Polsce. Drugi tom dotyczący tak ważnych we współczesnym świecie zjawisk urbanizacji i formowania się nowych funkcji i roli miast ukazał się na półkach księgarskich w pierwszym kwartale 1975 r. Autorzy poruszają w nim problem nasilania się procesów urbanizacyjnych w miastach i ich zapleczu pod wpływem rozwijającego się coraz intensywniej przemysłu regionalnego. Jest to zjawisko dotyczące nie tylko zmiany zawodów rolniczych na pozarolnicze, ale również zmian stylu życia, a także coraz lepiej organizującego się sektora trzeciego — sektora usług wszelkiego typu, którego rozwój jest miernikiem podnoszenia się standardu życiowego zarówno w miastach, jak i na wsi. Omawiana tematyka, tak bardzo związana z naszym życiem codziennym, zainteresuje niewątpliwie nie tylko specjalistów, ale szerokie rzesze czytelników. Autorzy tomu starają się nie tylko znaleźć i wyjaśnić przyczyny kształtowania się tego typu zjawisk, ale również przewidzieć ich powstawanie i rozwój w przyszłości.

Zeszyt III Komisji Geografii Ekonomicznej, będący zarazem odzwierciedleniem kierunku zainteresowań i badań członków tej komisji jest już przygotowany do druku i zawiera artykuły różnych dziedzin geografii ekonomicznej. Długi proces edytorski, sięgający czasem do 4 lat od chwili ukończenia artykułów do ich ukazania się na półkach księgarskich, oczywiście obniża wartość aktualnych wiadomości geograficznych.

3. ATLAS WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO

Duże znaczenie dla regionu ma ukazanie się w 1972 roku Atlasu województwa zielonogórskiego. Pomysł opracowania i wydania Atlasu zrodził się również wśród członków Komisji Geografii Ekonomicznej i był

najbardziej pracochłonną imprezą. Wymagał wiele wysiłku nie tylko badawczo-naukowego, ale i organizacyjnego. Udział w tym wydawnictwie wzięli wszyscy członkowie komisji i spoza niej oraz kilku pracowników naukowych Uniwersytetu Poznańskiego. Redakcję objęła S. Zajchowska, sekretarzem w pierwszej fazie był J. Stanisławczyk, w końcowej B. Poprawa. Największy trud ponieśli pracownicy Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, w rękach których spoczywało organizowanie druku tego dzieła.

Atlas daje swojego rodzaju syntezę wiedzy geograficznej o regionie, ze specjalnym położeniem nacisku na zjawiska gospodarcze, zaś fizyczno-geograficzne traktując jedynie jako konieczne rozpoznanie środowiska przyrodniczego, w którym działa człowiek organizujący swe życie i pracę. Dzieło to w sposób skrótowy, a zarazem syntetyczny i poglądowy ukazuje całą tę problematykę i daje do rąk zarówno pracowników gospodarczych, jak i szerokiemu kręgowi czytelników wiedzę o regionie zielonogórskim. Może on być zarazem źródłem wiedzy i środkiem wychowawczym dla wielotysięcznych rzesz uczniów szkół podstawowych i średnich, jak i studentów szkół wyższych województwa zielonogórskiego.

I znowu przyczyną ogromnego mankamentu tego dzieła stał się zbyt długi okres przygotowania, zmiana drukarni. Konieczność kilkakrotnego uzupełniania i unowocześniania map, a przez to ponownego wykonywania niektórych plansz. Stąd nie wszystkie mapy opierają się na wiadomościach statystycznych z tego samego okresu i nie wszystkie mapy dało się uzupełnić najnowszymi danymi. Pewne braki części kartograficznej uzupełnia tekst umieszczony na końcu Atlasu. Mimo tych niedoskonałości oddaliśmy Atlas w ręce czytelników Ziemi Lubuskiej z nadzieją, że posłuży on do poznania i zrozumienia wielu zjawisk własnego regionu.

4. INNE WYDAWNICTWA

Jak widać z powyższych uwag, ciężar opracowań naukowych województwa zielonogórskiego przesuwają się coraz bardziej na pracowników regionu, przede wszystkim z Zielonej Góry.

Do najważniejszych nowych pozycji należy opracowanie zbiorowe województwa zielonogórskiego pt. „Zielonogórskie — rozwój województwa w Polsce Ludowej”, wydane w roku 1970 przez PWN w ramach „Biblioteki Wiedzy o Polsce Ludowej”. Tu opracowania środowiska geograficznego dokonał J. Stanisławczyk, E. Gąsior i B. Poprawa zajęli się zagadnieniami demograficznymi i osadniczymi oraz warunkami życia ludności, a J. Grzelak gospodarką i kierunkami rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Wiele prac i artykułów geograficznych członków Komisji Geografii Ekonomicznej Lubuskiego Towarzystwa Naukowego jest rozproszonych po różnych czasopismach regionalnych, a nawet ogólnokrajowych, a artykuły nie publikowane służą do celów praktycznych w planowaniu gospodarczym. Warto by się pokusić o opracowanie najpierw kartoteki, a później pełnej drukowanej bibliografii prac dotyczących obszaru Ziemi Lubuskiej oraz zestawu publikacji geografów zielonogórskich, niekoniecznie dotyczących samego województwa. Tematyka tych rozproszonych publikacji wiąże się z zagadnieniami demograficznymi i osadniczymi oraz procesami urbanizacyjnymi (B. Poprawa, E. Gąsior, J. Danielewski, R. Polus, B. Polus, J. Danielak), z zagadnieniami przemysłu, usług wszelkiego typu, gospodarki komunalnej, oświaty (R. Polus, B. Polus, B. Poprawa, E. Gąsior) i wreszcie coraz bardziej aktualną problematyką turystyki i wczasów (E. Gąsior, B. Poprawa, J. Danielak).

Nie sposób wymienić wszystkich pozycji pisanych przez autorów regionu. Bez dokładnie przeprowadzonej inwentaryzacji tych prac w terenie i zebrania ich w nowy zestaw bibliograficzny trudno jest tego dokonać. Dlatego wydaje się pożyteczna myśl opracowania i wydania w Lubuskim Towarzystwie Naukowym pełnej bibliografii geograficznej dotyczącej Ziemi Lubuskiej.

Wypada wymienić tu jeszcze dość bogaty, choć jeszcze niewystarczający na potrzeby chwili, zestaw przewodników wszelkiego typu po Ziemi Lubuskiej. Region nasz nabiera coraz większego znaczenia jako region wypoczynkowy najbardziej atrakcyjny na niżu Polski. Składają się na to warunki przyrodnicze: rozległe lasy (najwyższy w województwie zielonogórskim wskaźnik zalesienia w Polsce — 47%, średnio w Polsce 27%), piękne zestawy gatunków drzew w rezerwatach, wiele jezior, krajobraz wzgórzowy, rzeki nadające się do turystyki wodnej oraz wiele pięknych zabytków, z tego część należących do klasy specjalnej. Wreszcie położenie regionu przejściowe z północy na południe i ze wschodu na zachód powoduje, że województwo zielonogórskie przy obecnym silnym międzynarodowym ruchu turystycznym posiada znaczenie również dla turystów zagranicznych. Powstanie licznych połączeń promowych na Bałtyku i w związku z tym projekty budowy międzynarodowych tras turystycznych przez Polskę z północy na południe zwiększają rolę Ziemi Lubuskiej jako przyszłego, rozwojowego regionu turystycznego.

Do najważniejszych przewodników należą prace następujących autorów: W. Korcza, A. Worobca, J. Krajniaka, M. Gielo i szeregu innych. Stanowią one nieodzowną popularną literaturę geograficzną, konieczną do przyjemnego i pożytecznego spędzania wczasów na Ziemi Lubuskiej.

Należy omówić jeszcze w krótkich słowach inne publikacje, dające również wiedzę o regionie. Są to wszelkiego rodzaju słowniki i wydaw-

nictwa typu encyklopedycznego, czy np. Słownik Turystyczny, Encyklopedia Geograficzna, dzieło zbiorowe „Miasta Polski w 1000-leciu”. Hasła do tych wydawnictw opracowali geografowie ośrodka poznańskiego i zielonogórskiego.

ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie wypada stwierdzić, że dorobek geograficzno-ekonomiczny dotyczący województwa zielonogórskiego jest niemały. Pierwsze prace jeszcze mogły mieć pewne cechy niedokładności, czy pobieżności, wynikłe z braku materiałów, pośpiechu i konieczności natychmiastowego przekazywania społeczeństwu wiedzy o tych ziemiach. Jednakże w miarę upływu lat badania stają się coraz bardziej szczegółowe, materiały źródłowe dokładniejsze, metody ściślejsze i bardziej nowoczesne. Zawsze cechowało je powiązanie z życiem aktualnym i potrzebami terenu. Kolejnym etapem będzie przejście od wielu analitycznych i szczegółowych prac do poważniejszych syntez, które zamykają każdy większy okres badawczy.

Nastawienie praktyczne geografów ekonomicznych będzie ich skłaniało do zainteresowania się nowymi kierunkami w ekonomice kraju, do badań nad przebudową sieci osadniczej w związku z nowymi zadaniami, jakie ma spełniać. Nadal aktualne są procesy urbanizacyjne, które będą się stale rozwijać, przebudowa wsi i rolnictwa oraz rozwój turystyki i wczasów. Te procesy stale są żywe i aktualne, i badania nad nimi nie mogą być zakończone. Wymagają jednak coraz dokładniejszej analizy i nowoczesnych metod obliczeniowych. Rola samotnie pracującego naukowca staje się coraz trudniejsza i bardziej anachroniczna. Potrzebny jest już nowoczesny ośrodek obliczeniowy, który wobec rozwijającego się szkolnictwa wyższego w Zielonej Górze znajduje coraz większe uzasadnienie. Oczywiście i geografowie powinni z niego korzystać.

Z uwagi na to, że artykuł oddany był do druku w 1973 r., odnosi się on do terenu woj. zielonogórskiego z okresu przed nowym podziałem administracyjnym z czerwca 1975 r. Treść jego nie obejmuje też czterech ostatnich lat, w których pojawiło się wiele prac, zwłaszcza autorów zielonogórskich. Niemniej całość artykułu, pokazująca w rozwoju historycznym badania geograficzno-ekonomiczne nad Ziemią Lubuską ma swą wartość i może zorientować czytelnika, co się dokonało w tym zakresie w odniesieniu do dawnego województwa zielonogórskiego aż do roku 1973.